

Mihai Cerghedeau

După înfrîngerea răscoalei lui Horea, în fața stăpînitorilor se puneau problema liniștirii țărănimii și prevenirii unei noi ridicări la luptă. Nobilimea speriată, fără ca să vadă nimic din cauzele obiective ale răscoalei, propune măsuri drastice: să fie loviți cu moartea nu numai conducătorii ci să fie pedepsiți exemplar și preoții români, sate întregi să fie pustiite sau locuitorii să fie colonizați în altă parte. Preocuparea de bază a nobililor, avînd acum și sprijinul armatei imperiale, era pedepsirea cît mai aspră a țăranilor, luarea măsurilor pentru prevenirea reizbucnirii răscoalei, recuperarea lucrurilor pierdute și despăgubirea pagubelor suferite. Cuprinsă de furia răzbunării, nobilimea își face singură dreptate. Într-o plîngere a sătenilor din Țițaș, o așezare din apropierea Hațegului, se arată că nobilii înarmați au venit noaptea în sat terorizînd oamenii¹. A fost necesar ca să se dea o dispoziție specială prin care se interzice nobilimii de a se îmbrăca în uniforme de ofițeri pentru ca astfel să terorizeze populația satelor². Pe de altă parte în sate sosesc soldați și executori care se poartă în modul cel mai brutal. Două sate din Țara Hațegului, Gîntaga și Covragiu, se plîng autorităților de tratamentul la care au fost supuși după răscoală. Se arată că „domnii“ au adus 50 de soldați care se poartă „ca regii“ în sat. Acestora, țăranii erau obligați să se supună necondiționat. Pentru cele mai neînsemnate fapte, soldații îi loveau pe țărani cu latul săbiilor sau îi amenințau că îi împușcă. Orice fel de nesupunere era reprimată imediat, țăranii fiind arestați și închiși. Această „armată“ — se arată mai departe — trebuia să fie întreținută de săteni. Țăranii au dat soldaților, fără ca să primească nici un fel de chitanță: 9 sferturi de cereale, 15 porții de fîn și o oaie. Pe lîngă soldați, în sat au mai venit executorii care, de asemenea, au fost întreținuți de țărani. Unei prime comisii de executori formată din 5 persoane, țăranii le-au dat 10 groși, 5 măsuri de țuică, 9 stînjeni de lemne, 15 căruțe de fîn, 10 sferturi de cereale, 2 vite îngrășate și altele în valoare totală de 30 guldeni, dar sătenii nu au primit chitanță. A venit în sat o a doua comisie formată din 12 executori a căroro din nou li s-a dat de fiecare sătean cîte 1½ florini, 12 măsuri de vin și 12 pîini. În sfîrșit o a treia comisie formată din 4 executori a primit din partea sătenilor 6 ducați, 15 măsuri de vin, 15 pîini și 16 găini³. Așadar imediat după răscoală, armata și executorii au venit în sate. Servind interesele nobilimii, impun despăgubirea acestora pe de o parte, iar pe de altă parte pretind țăranilor diferite sume de bani și

¹ Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 38/1785 (439).

² I d e m, fond. Colecția Societății de științe istorice și arheologice Comitatului Hunedoara, dos. 15/1785.

³ I d e m, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 38/1785 (434).

produse pentru uzul propriu. Nobilul, executorul și armata uniți acționau pentru pedepsirea și intimidarea celor care s-au ridicat la luptă, pentru prevenirea unei noi răbufniri a rășcoalei.

Problema liniștirii țăranilor, dar mai ales aceea a prevenirii unei noi ridicări preocupa în egală măsură și statul. Dacă nobilimea, orbită de furia răzbunării, urmărea doar pedepsirea țăranilor și înăsprirea legilor, statul procedează mult mai abil, urmărind în fond același scop: exploatarea țăranilor, principala sursă a veniturilor atât ale nobilimii cât și ale statului.

Contele Jankovics analizând, în calitatea sa de comisar regal, cauzele rășcoalei, le rezuma la: asupririle dregătorilor domeniali și comunali precum și asupririle de pe moșia nobiliară, conscripția militară, întârzierea la luarea unor măsuri pentru liniștirea lucrurilor, „întunecimea plebei“*, etc. Pentru rezolvarea acestor stări de lucruri se propun: introducerea unui urbariu care să reglementeze raporturile dintre țăran și proprietarul de pământ, să se urmărească respectarea întocmai a acestui urbariu, să se instituie școli naționale, casele împrăștiate în munți să fie așezate grupat, etc.⁴. Împăratul a fost de acord cu concluziile lui Jankovics și ia măsuri în consecință. Astfel, încă în aprilie 1785 împăratul, printr-un ordin, anunță o reglementare urbarială. În vara lui 1785 a sosit și ordinul pentru efectuarea conscripției. În Comitatul Hunedoara lucrările conscripției au început în vara anului 1785. Nu se poate preciza dacă conscripția a cuprins toate așezările din comitatul Hunedoara sau numai o parte. În urma cercetărilor întreprinse pînă în prezent au fost atestate conscripțiile pentru 40—50 de așezări din comitat. Aceste conscripții, cu toate limitele, sînt un tablou al situației țăranimii dependente la data respectivă. Un alt fapt demn de atenție este limba română folosită pentru notarea răspunsurilor țăranilor. În intenția autorilor conscripției prin aceasta se urmărea evitarea încercărilor de contrafacere. Dar valoarea ca document de limbă este deosebită, fiind atestată limba română populară la o anumită dată cu toate deficiențele scrierii cu o ortografie împrumutată.

Urmărind conscripțiile hațegane de care dispunem⁵, avem posibilitatea cunoașterii obligațiilor țăranimii dependente: iobagi și jeleri. Primele 3 întrebări au un caracter general de definire a situației țăranilor dependenți ca apoi să se treacă la întrebări amănunțite privind folosințele și obligațiile sătenilor. La prima întrebare dacă satul are urbariu sau nu are, majoritatea satelor răspund că nu știu de acest urbariu, dar sînt unele (Poeni, Bouțar) care afirmă să s-ar putea ca urbariu să fie la „domn“. Mai mult, sătenii din Bouțar afirmă că la data conscripției nu au urbariu, dar „domnul“ lor susține că acesta a existat, însă cu ocazia „zarvei“ a pierit. Este atestat aici un aspect al formelor pe care le-a îmbrăcat revolta țăranilor din toamna anului 1784, acela al distrugerii actelor și pe domeniile feudale, acte care consfințeau starea lor de dependență. Totuși s-ar putea pune la îndoială afirmația „domnului“ privind lipsa urbariului încercînd astfel să treacă vina din nou pe seama țărani-

* Se referă la neștiința de carte.

⁴ *Istoria României*, Edit. Academiei R.S.R., București, 1964, vol. III, pp. 777—778.

⁵ În analiză avem în vedere conscripțiile satelor: Poeni, Bouțar, Unciuc, Silvașul de sus, Silvașul de jos, Ostrovel, Hățăgel, Bătălar. Acestea se păstrează la Arhivele Statului Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785. De asemeni am avut în vedere conscripțiile satelor Vilcelele Bune, Vilcelele Rele și Covragiu publicate de L. Botezan și R. Shilling în „Sargetia“, VII, 1970.

lor. Următoarele două întrebări vin să completeze pe prima, cerînd precizări: dacă nu este urbariu pe ce bază se fac slujbele și în ce constau aceste slujbe. Majoritatea satelor, potrivit afirmațiilor celor interogați, nu au contracte și nici alte feluri de legături cu „domnul pămîntului“ și slujbele le fac cu boii și cu mîinile după obicei, fără ca să se poată stabili cu precizie de cînd: „slujba noastră stă gyin lucru cu mîinile și cu boii cu care obicei niam pomenit“⁶. Sînt însă cîteva localități în care parte din iobagi au precizate condițiile în care își prestează munca. La Unciuc, spre exemplu, sînt 2 iobagi: Mihai Crăciun și Mera Petru care au astfel de contracte. Mihai Crăciun prestează slujbele după contract de 40 de ani, dar Mera Petru nu mai are contract la mînă. În satul Poeni iobagii domnului Kendeffi Elek au „ruptoare“ pe care o plătesc cu bani, iar ceilalți muncesc în mod obișnuit. În ce-i privește pe iobagii și jelerii din Bouțar și ei sînt supușii „domnilor“ printr-o „legătuială“. Așa dar, în unele sate din Țara Hațegului existau oameni dependenți⁷ care s-au „pomenit“ astfel, iar alții sînt așezați prin „legătuială“ sau „contractus“. Această a doua categorie, mai puțin numeroasă, sînt oameni veniți din alte părți și care s-au dat ca iobagi sau jeleri domnilor pe lîngă anumite condiții. Aceste învoieli erau încheiate între domn și viitorul iobag individual (Mihai Crăciun din Unciuc) sau în grup (iobagii grofului Kendeffi Elek din Poeni și iobagii din Bouțar). În ce privește originea noilor așezați în sate, conscripția satului Poeni aduce o precizare valoroasă: „Locuitorii satului acestuia gyie nyam sintyiem gyin Țara Rumânyască, dară noi acest rînd gye oameni nyam pomenit aicia în sat slujind iobăgește“⁸, iar conscripția satului Bouțar vorbește de o așezare și apoi de venirea ulterioară a unor oameni fără să se precizeze de unde anume.

În continuare în conscripții se face o analiză amănunțită a situației economice a satelor. Potrivit răspunsurilor, notate în conscripție, în Țara Hațegului se practica asolamentul bienal, pămîntul fiind împărțit în 2 „țarine“: una în cultură, alta lăsată pentru a fi gunoită. Un singur sat practică asolamentul trienal avînd o „țarină“ pentru grîu, una pentru „cucuruz“ și una o țin necultivată și pentru pășune. E vorba de satul Silvașul de jos. În schimb în sate așezate în zone mai puțin potrivite agriculturii, ca Poeni și Bouțar, nu se practică asolamentul. La Bouțar se seamănă numai „cucuruz“ și cînepă căci grîul nu se face, iar la Poeni „ară tot omu pe gyinăintya căși“⁹ și seamănă legume, porumb și cînepă.

Următoarele întrebări se referă la condițiile existente în sate pentru creșterea animalelor, respectiv: fînațe, pășuni, adăpători. Foarte amănunțite sînt răspunsurile în privința fînațelor. Se observă că fînațele, multe dintre ele se cosesc de 2 ori obținîndu-se o producție de cca. 12 măji de

⁶ *Conscripția satului Ostrovel*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785.

⁷ Așa după cum sînt prinși în conscripții, între iobagi și jeleri nu se face o deosebire precisă sau pur și simplu acest lucru e ignorat. Cele două categorii sînt amintite una lîngă alta fără precizarea stării, fiind pomenite doar slujbele ce trebuiau efectuate cu boii sau cu mîinile de fiecare în parte.

⁸ *Conscripția satului Poeni*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785.

Credem că așezarea acestor țărani din Țara Românească în Țara Hațegului trebuie pusă în legătură cu retragerea austrieșilor din Oltenia. Țăranii care se ridicaseră împotriva turcilor și fanarioților în momentul intrării austrieșilor în Oltenia nu se mai simțeau în siguranță la plecarea acestora și au preferat să se mute peste munți.

⁹ *Ibidem*.

ferdaș, dar sînt unele porțiuni slabe, cu „rogoz“ sau altele pur și simplu nu se pot cosi nici măcar o dată pe an. În privința pășunilor, nu toate satele au pășune suficientă păscîndu-și animalele în sate vecine sau pe moșia „domnului“, după cum se afirmă în conscripții. Condițiile de pășunat nu sînt precizate. Fiind o zonă cu multe riuri și pîraie, în toate satele este apă pentru adăparea vitelor.

Problema pădurilor este de asemeni cercetată de conscriptori. Se constată că sătenii au în vedere folosirea pădurii pentru două scopuri: pentru lemne de foc și pentru lemne de construcție. Dacă pentru lemne de foc majoritatea satelor au posibilitate de a se aproviziona, pentru lemne de construcție sătenii taie lemne în pădurile „domnului“ sau le aduc din satele vecine. Nu se precizează dacă pentru folosirea pădurii „domnului“ se plătește vreo taxă, doar sătenii din Bouțar precizează că „în vremile celye gyie gyie mult nu am pomenit mîrgine cu domnii la munți“¹⁰. În schimb pentru folosirea ghindei la îngrășatul porcilor în pădurile domnești, sătenii din Ostrovel plătesc cîte 6 creițari taxă pentru „tot dărabu“.

Viticultura și pomicultura se practica în Țara Hațegului mai ales în acele sate unde configurația solului permitea acest lucru fără ca să constituie o ocupație principală.

Se poate trage concluzia că ocupația principală a locuitorilor din Țara Hațegului la 1785 a fost agricultura și creșterea animalelor, dar încă de acum încep să fie cuprinși și în alte ocupații neagricole fără ca acestea să devină îndeletniciri de bază. Sînt pomenite în acest sens cîteva „fabrițe“ în care sătenii din jur își pregăteau materialul pentru îmbrăcăminte. Astfel de pive de pănură sînt amintite la Clopotiva și Densuș, dar se mai mergea la pivă și la Sibîșel în părțile Orăștiei. În afara acestora existau și așa-zisele „mori de firez“ la Hobița, Nucșoara, Paroș, Bouțar, Bucova. Locuitorii din Bouțar dau relații mai amănunțite asupra folosirii acestora. În Bouțar, spre exemplu, existau 4 „mori de firez“ domnești, unde sătenii aduceau brazi din pădurea satului, care erau tăiați în scînduri, dînd domnului $\frac{1}{3}$ din ei. Scîndurile obținute erau duse și vîndute în „țara noastră și în Banat“. Două sate, Silvașul de jos și Silvașul de sus, participă și la lucrări legate de exploatarea miniere din jur. Nu se precizează la care anume, ci doar că duc cărbuni din pădurile Hațegului cu carele la „băile de fier“, de asemeni duc „pietre“ și lucră cu mîinile. Condițiile în care se fac aceste munci le precizează satul Silvașul de jos unde se arată că „sînt și băi de fier aproape în trei locuri, unde cu carele *ne hăznărim*“¹¹, adică cu tocmeală, cu plată. În plus, aceste locuri erau folosite pentru vînzarea produselor țărănești. Continuînd pasajul de mai sus se spune în conscripție „fără aceia, toate celya lye vindem acolo cu preț“¹². Chiar dacă aceste ocupații sînt complementare ocupației agricole, trebuie subliniate ca elemente care anunță epoca modernă cînd o bună parte a populației țărănești este chemată să lucreze în aceste munci noi, reclamate de dezvoltarea societății omenești.

În sfîrșit, la capitolul „maleficia“ se trece la conscrierea situației propriu-zise a țaranului dependent: iobag sau jeler. La primele 4 întrebări nu se răspunde, acestea nici măcar nu sînt trecute în conscripții. Nu-

¹⁰ *Conscripția satului Bouțar*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, aos. 36/1785.

¹¹ *Conscripția satului Silvașul de jos*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785.

¹² *Ibidem*.

mai satul Bouțar răspunde la primele două întrebări arătând că au în câteva locuri pământ arabil și fînațe inundabile.

Punctul 5 vine cu precizări deosebit de importante în ce privește folosința țaranului. În acest sens, analizînd toate conscripțiile, considerăm că e foarte semnificativ răspunsul dat de locuitorii satului Silvașul de jos, care sub o formă sau alta se repetă și la alte sate: „Cîte ferdașe de arătură și de fînațe biruie o gazdă întregă nu știm, dară cînd sar lua în seamă pe rînd lyam spunye“¹³. Așadar o sesie întregă nu se știe ce întindere are, deoarece situația diferă de la om la om. În conscripția satului Ostrovel se aduc totuși câteva precizări. „O gazdă cu moșia întregă biruie un ferdaș și jumătate gye arătură, unele cîte jumătate, iară gye fîn gyintrun ferdaș a treia parte, uny 1/2, sînt alții gye biruesc gyintrun ferdaș gye fîn a patra partye, biruesc unyi și pămînturi curtyenyesti gyin voia domnului pînă cît or vre să lye îngăduiască“¹⁴. Sesile prin urmare nu numai că diferă, dar sînt și insuficiente, țaranii fiind obligați să lucreze și pământ din rezerva seniorială.

Cea mai grea sarcină care apăsa asupra iobagilor și jelerilor era aceea în muncă. O reglementare generală a acestor obligații nu există. Sarcinile sînt diferite de la sat la sat, în cadrul satului de la stăpîn la stăpîn și chiar de la un supus la altul al aceluiași stăpîn. Spre exemplu iobagii din satul Unciuc servesc la Kendeffi Nicolae — 3 zile pe săptămîină cu 4 boi fără bucate, femeile cîte 2 zile în toată săptămîina; la Mera Gheorghe, pentru „o moșie“ — 2 zile pe săptămîină cu 4 boi, cu mîinile 3—4 zile și mai multe uneori, femeile merg la „curte“ la „lucruri mueresti“ și torc și țes acasă; la Apati Adam — „o gazdă“ lucrează 2 zile pe săptămîină cu 2 boi, cu mîinile 3 zile pe săptămîină, femeile merg săptămîinal la curte în afara lucrului bărbătesc¹⁵. Lista poate continua fără ca să se repete situația. Remarcăm cuprinderea femeilor în mod curent în cadrul obligațiilor feudale sub forma muncii la „curte“ sau li se dă să toarcă și să țese acasă în folosul „curții“. Existau și alte munci pe care iobagii trebuia să le îndeplinească cum sînt: transporturi pentru circiuma domnului, transportul cherestelei și a lemnului pentru necesitățile „curții“, în general tot felul de transporturi necesare „curții“. În Țara Hațegului sînt și cazuri cînd obligația în muncă a fost răscumpărată în bani. Astfel iobagii lui Kendeffi Elek din Poeni dau domnului pentru slujbe 100 florini, 4 căprioare, 4 piei de vulpe, 4 pui de jder și 12 gănușe.

Dijma din produsele pămîntului se pare că în Țara Hațegului nu s-a dat fiindcă în aproape toate conscripțiile atestate se specifică că aceasta nu se dă. Doar în satele Vilcelele Rele și Vilcelele Bune e pomenită dijma din vin la unii stăpîni. Sînt însă alte obligații în natură pe care locuitorii satelor trebuie să le dea domnului. Darea din oi se pare că a avut ponderea cea mai mare și aceasta este diferită de la stăpîn la stăpîn și de la iobag la iobag. La Unciuc pentru o sesie se dau 12 oi, la Poeni din 30 de oi iobagii lui Kendeffi dau o oaie cu miel și una stearpă, iar ceilalți iobagi din 10 oi dau 1, la Covragiu din 15 miei și oi și capre se da 1, etc. De asemeni domnul mai primea de la supușii săi dijma din porci și stupi precum și 1—2 găini pe an, iar la Poeni și Ostrovel, încă 2 pui pe an. Locuitorii din satele de la poalele munților aveau obligații de a da domnului

¹³ *Ibidem.*

¹⁴ *Conscripția satului Ostrovel*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785.

¹⁵ *Conscripția satului Unciuc*, Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 36/1785.

o anumită cantitate de vînat. Astfel iobagii fiecărui stăpîn din Bouțar dădeau 2—8 căprioare și 2—12 găinușe. De asemeni pentru fiecare domn trebuiau strînși cîte 100 de melci sau dacă domnii nu aveau nevoie, aceștia se plăteau în bani cu 34 creițari suta.

După cum rezultă din studiul acestor conscripții, obligațiile țăranilor față de stăpînul feudal nu cunosc o reglementare uniformă. Arbitrariul nobilului domnește în Țara Hațegului ca și în întreaga Transilvanie, de altfel. Încă la 1773 cu prilejul vizitei pe care o făcea în Transilvania, trecînd prin Țara Hațegului, Iosif al II-lea nota vorbind despre țărani: „Iarna ei trebuie să presteze 4 zile de muncă cu vitele iar restul timpului muncind cu mîinile, vara trebuie să muncească zilnic cu vitele și anume după bunul plac al stăpînului nu numai bărbații ci și femeile și și copiii¹⁶. Imaginea vieții țărănimii este întregită de plîngerile satelor Gînța și Covragiu, amintite mai sus și care a fost înaintată autorităților chiar în anul conscripției. Spre deosebire de conscripții, care au fost făcute în prezența nobililor locali, în plîngerea satelor amintite se arată că: țăranii lucrează la domni, 4 zile pe săptămînă iarna și 6 zile pe săptămînă vara. Femeile și ele trebuie să lucreze pentru nobil zilnic dar nu li se socotește în contul obligațiilor feudale. Mîncare nu se dă iar cînd cer sînt bătute. Cînd capul familiei moare, stăpînul ia sesia țăranului iar copiii și femeia acestuia rămîn săraci. Din oi se dă a zecea iar pentru pășune se plătește de 3 ori pe an, pădurea le-a fost luată iar pentru ca să aducă lemne trebuie să plătească 4 silingi fiecare, dacă pescuiesc, din 2 pești unul trebuie dat domnului, prin construirea unui canal la moara nobilului un pămînt al țăranilor a fost degradat dar ei trebuie să plătească în continuare pentru el. La aceste obligații față de nobil se adaugă cele față de stat. Pentru serviciile față de armată și pentru pază nu au fost plătiți sau rebonificați¹⁷.

Față de această situație nu e de mirare că multe sesii au rămas pustii: la Silvașul de sus 2, la Bătălar 5, la Hătegel 2, la Silvașul de jos 2, la Unciuc 3. Chiar țăranii precizează că la Bătălar de pe o sesie oamenii au fugit în Banat iar de pe alte trei au plecat în alte părți, iar la Unciuc se precizează că de pe o sesie iobagul „s-a potopit în zarvă“. Mai mult, un iobag din Unciuc după cum afirmă țăranii „dyjmă na dat gyin nimică că na vrut să deie¹⁸.

Manifestîndu-și nemulțumirea țăranii refuză să îndeplinească obligațiile față de nobili, părăsesc sesiile căutînd o viață mai bună în alte locuri sau, cum s-a întîmplat la Unciuc, participă la lupta deschisă împotriva feudalilor, chiar dacă aceasta i-a costat viața.

Conscripția urbarială de la 1785 nu și-a atins scopul pentru care a fost inițiată, fiindcă nobilimea a căutat tot timpul să ascundă realitățile în Transilvania. Situația agravîndu-se mereu, statul interesat în asigurarea solvabilității țăranului, a venit și cu alte încercări de reglementare, care la rîndul lor au fost boicotate de aceeași nobilime transilvăneană. A fost necesar ca țărănimea să se ridice la luptă revoluționară în anii care au urmat, pentru a impune eliberarea sa de servitute.

¹⁶ Ion Negru, *Contribuții la cunoașterea Banatului (Jurnalul de călătorie din 1773 al împăratului Iosif al II-lea)*, în „Revista Institutului social Banat Crișana, Buletin istoric“, anul XI, iulie—august 1943, Timișoara, p. 107.

¹⁷ Arh. Stat. Deva, fond. Comitatul Hunedoara, dos. 38/1785 (434). Pentru comparație mai exactă vezi și conscripția satului Covragiu pub. de L. Botezan și R. Shilling în „Sargetia“, VII, 1970.

¹⁸ *Ibidem*.

RÉSUMÉ

Désireux, après la répression du soulèvement de Horea, Cloșca et Crișan d'assurer en Transylvanie à la fois le calme et l'encaissement régulier des impôts des paysans, l'Etat a commencé à l'été de 1785 un grand recensement foncier. Malgré leurs limites, les actes qui résultent de cette action offrent une image de la situation de la paysannerie du Pays de Hațeg en l'année 1785. Il ressort de l'étude que les rapports entre les seigneurs et leurs sujets n'étaient pas réglementés par un „urbarium“, ni par d'autres formes de contrats ou d'accords. Les contrats et les accords ne sont mentionnés qu'isolément, lorsque les paysans sont devenus les sujets d'un seigneur à une date plus récente, contrairement à la masse des paysans soumis depuis des temps immémoriaux. Suit l'analyse de la culture du sol (en assolement biennal), des fenaisons, des forêts et des occupations complémentaires des habitants de certains villages, telles que le travail aux moulins à foulon, aux moulins à eau et dans les exploitations forestières.

La tenure n'est pas définie de manière précise dans le Pays de Hațeg, mais varie d'un paysan à l'autre. Parfois les paysans reçoivent, pour la cultiver, de la terre de la réserve seigneuriale. Les obligations des paysans ne sont pas uniformes, elles non plus, mais différent d'un village à l'autre et d'un maître à l'autre.